

SKÖRDARNA OCH DERAS INVERKAN PÅ 1800-TALET S TÖLDBROTTLIGHET

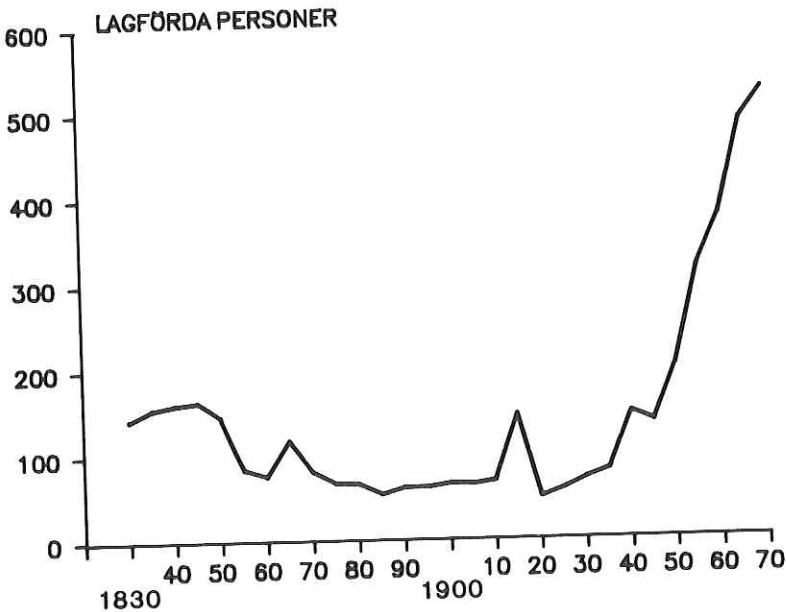
AV JOHANNES KNUTSSON

Inledning

En mycket vanlig föreställning är att stöldbrottligheten är en företeelse som är nära förknippad med industrisamhället och att stölderna var sparsamt förekommande i det gamla bondesamhället. Man har även framfört att detta skulle vara ett generellt mönster. Förmögenhetsbrottligheten skulle således vara låg i ett pre-industriellt samhälle i jämförelse med ett industrisamhälle (se t ex Sveri, 1970).

En granskning av brottsstatistiken ger knappast stöd för denna tanke – åtminstone inte för Sveriges del. Enligt kriminalstatistiken var i själva verket antalet personer dömda för stöld högt under en stor del av 1800-talet. Först mot slutet av seklet sjönk värdet för att ligga på en förhållandevis låg nivå under

Diagram 1. Antal lagföringar för stöld 1830-1975 per 100 000 invånare 15-69 år. 5-års medeltal.

1900-talets första hälft. Undantag utgörs av första världskriget. Någon gång under slutet av 1940-talet begynner den mycket starka stegringen.

De som framfört tesen om den låga tillgreppsbrottsligheten i agrarsamhället, har som orsak pekat på den mycket starka sociala kontroll som då rådde (Sveri, 1979).

Hypotes

Den hypotes som jag ämnar försöka underbygga, är att 1800-talets relativt höga stöldbrottslighet var nödbaserad, att nöden betingades av svält och otillräcklig tillgång till föda och att dessa förhållanden upphörde att slå igenom i tillgreppsbrottsligheten under de sista decennierna på 1800-talet.

Tidigare forskning

Tanken om ett samband mellan tillgång till föda och förmögenhetsbrottslighet är på intet sätt ny. Redan år 1867 publicerade den tyske socialstatistikern Georg von Mayr en studie i ämnet. Han kunde påvisa en samvariation mellan priset på råg och stöld, tiggeri samt emigration från konungariket Bayern under perioden 1835-1861.

Fyra år senare förelåg en svensk undersökning av statistikern Johan Hellstenius (1871) betitlad »Skördarna i Sverige och deras verkningar«. I denna studie visar han bl a att dåliga skördar och missväxter korrelerar med höga värden för stöld och snatteri under perioden 1830-1868. Som oberoende variabler använder Hellstenius kvalitativa omdömen om skördarna samt antal län som erhållit statsmedel beroende på dåliga skördar.

Även i modern tid har forskare använt samma angreppssätt. Gatrell & Hadden (1972) finner t ex en samvariation mellan konjunktur och tillgreppsbrott under 1800-talet i England och Wales. Vid lågkonjunktur är brottsnivån högre och vice versa. Sambandet är starkare i början av seklet än under slutet. De hävdar att det senare kan indikera en övergång från nödbaserad till överflödsbaserad kriminalitet.

Tobias (1967) utgår emellertid från – till skillnad från Gatrell & Hadden – att den äldre engelska kriminalstatistiken är så otillförlitlig att den har mycket litet att säga oss om brott och brottslighet under 1800-talet. Själv använder han sig av historiska dokument, främst samtida tidsskildringar. I sin diskussion om fattigdom och kriminalitet påstår han att nöden hade mycket litet att göra med den relativt sett höga brottsnivån i början av 1800-talets England.

Zehr (1976) har dock en mer optimistisk hållning visavi den äldre brottsstatistiken. Han har studerat tillgrepps- och våldsbrottsligheten i Frankrike och Tyskland under 1800-talet och fram till 1910. Den variabel som samvarierar starkast med stöld är matpriser. Detta gäller för både Tyskland och

Frankrike. Sambandet är starkare under den första delen av 1800-talet. Zehr drar slutsatsen att materiell nöd visserligen var ansvarig för många stölder, men att denna förklaring inte är tillräcklig för 1800-talets stöldnivå.

Sundin (1976) har visat att nöd och fattigdom kan förklara variationerna i 1800-talets stöldbrottslighet i Sverige. Studien är på regional nivå. Som mått på ekonomisk situation används dels kvalitativa omdömen om skördarna, dels reallöner. Sundin redovisar ett påtagligt samband med dåliga ekonomiska villkor och stöld under den första hälften av 1800-talet. Sambandet är starkare i de utpräglade jordbrukslänen. Någon gång under de sista decennierna av det förra århundradet upphör det att gälla.

Data och metod

Den beroende variabeln i denna studie utgörs av antal personer dömda för stöld per 100 000 invånare 15 år och över. Bearbetningarna sker även för kvinnor och män separat.

Jag antar således att antalet dömda personer kan användas som en indikator på stöldbrottsligheten – ett antagande som naturligtvis kan diskuteras. Mörktalsproblemet är väl känt. Till det kommer lagändringar, förändringar beträffande risk för lagföring, införande av nya statistikrutiner m m. Lagändringar och statistikomläggningar kan man ha bättre kunskap om och därmed ha möjlighet att korrigera för än de andra företeelserna.

Arbetar man med kortare perioder och inriktar sig på fluktuationer, blir riskerna mindre att mörktal och ändrade lagföringssannolikheter skall störa bilden. Vid jämförelser av nivåer när det rör sig om längre tidsrymder blir osäkerheten större.

Fram till senare delen av 1800-talet var Sverige ett så jämförelsevis statistiskt samhälle, att mörktal och lagföringssannolikhet knappast mer påtagligt skulle ha ändrats. Man kan dock hävda att befolkningsomflyttningarna och urbaniseringsprocessen som vidtar under de sista årtiondena på 1800-talet skulle leda till en minskning av den sociala kontrollen. Å andra sidan tillskapas polisorganisationen i dess mer moderna form under detta skede, vilket skulle ha en motsatt effekt. Man kan således föra fram argument som skulle tala för förändringar i båda riktningarna.

Den oberoende variabeln utgörs av storleken av spannmålsskörden i relation till medelfolkmängden med hänsyn tagen till exporten och importen. Variationen bestäms huvudsakligen av skördeutfallet. Uppgifterna avser således den mängd spannmål som stod till befolkningens förfogande.

Jag har svårt att uttala mig om dessa datas kvalitet. Man har dock framfört att de tidigare uppgifterna (till 1860) skulle vara mindre tillförlitliga och utgöra underskattningar. Det måste dock röra sig om mer påtagliga sådana för att

resultatet skall ruckas. I sammanhanget bör nämnas att man i princip erhåller samma resultat med olika indikatorer på skördeutfallet (jfr Sundin, 1976; Hellstenius, 1871).

Årliga uppgifter om skördarna finns först från år 1860, varför tyngdpunkten i analysen kommer att ligga i perioden efter detta år.

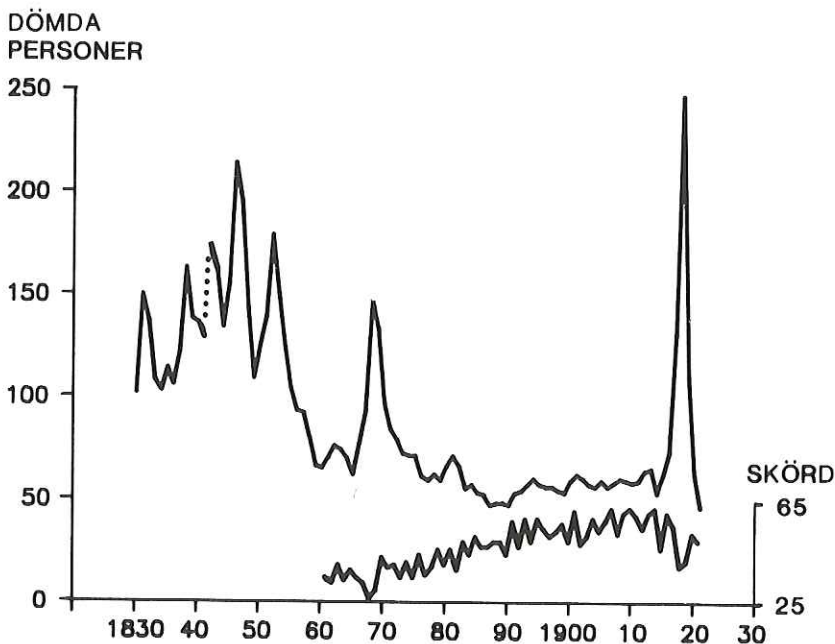
Eftersom en dålig skörd kan förväntas ge störst verkan på brottsligheten först efterföljande år, då förhållandena ju blir som mest prekära under vintern och våren, sker beräkningarna även med ett års eftersläpning av skörden i förhållande till brottsligheten (»lag« för skörden).

Vid databearbetningen har jag primärt använt mig av regressionsanalys (se bilagan för kommentar).

Resultat

Brottsutvecklingen åren 1830-1921 framgår av diagram 2. Jag kommer först att behandla perioden 1860-1921.

Diagram 2. Antal personer dömda för stöld 1830-1921 samt skörd 1860-1921 i 1000-tal ton korrigerad för export och import med ett års lag. Per 100 000 invånare 15 år -.

Anm. Uppgifterna för åren 1830-1840 avser brott för vilka någon blivit dömd.

Utmärkande för denna tidsperiod är uppgången åren 1867-1870, den därefter sjunkande trenden fram till 1890-talet samt de mycket höga värdena under första världskrigets slutår.

I analysen har jag delat in perioden i två delar, åren 1860-1889 resp åren 1890-1921. Under den första eran förväntas ett negativt samband mellan skörd och stöld, som inte skall återfinnas i den senare. Det finns flera skäl för val av delningspunkt. Ett är att vi under 1880-talets senare del börjar få ett importöverskott av spannmål som så småningom blir allt mer markant. Ett annat är de resultat som Sundin kommit fram till. Rimligheten i delningspunkten har även kontrollerats med regressionsanalys (se nedan).

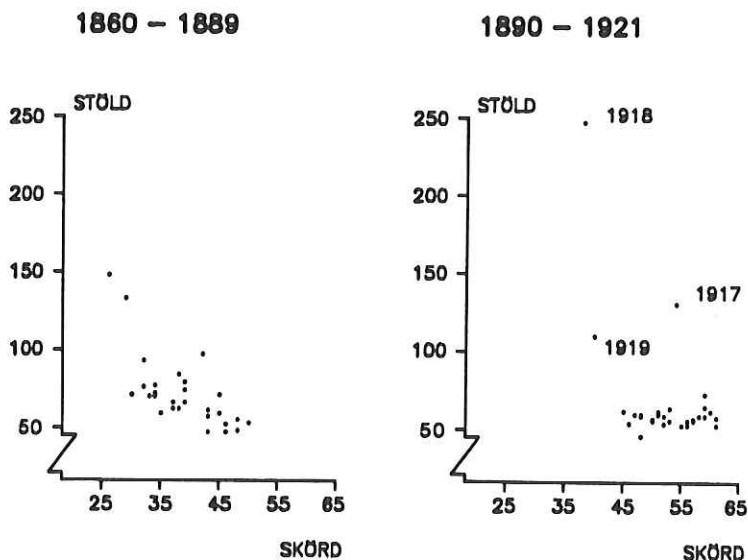
Extremvärdena för åren 1917-1919 utesluts från analysen. Jag återkommer med en kommentar angående dessa år senare.

Utfallet framgår av nedanstående tablå (ekvationerna är redovisade i bilagan).

Under den första perioden är förklaringsvärdena höga, totalt samt för män och kvinnor separat. Med »lag« för skörden sker som förväntat ett tillskott till förklaringsvärdena. I enlighet med hypotesen är de obetydliga under den senare perioden.

Utfallet framgår även av diagram 3. Med blotta ögat kan man skönja att det förelåg ett negativt samband mellan skörd och brott under den första perioden – ett samband som inte återfinns i den senare.

Diagram 3. Punktdiagram över skörd och stöldbrottslighet med ett års lag för skörd 1860-1921.

Skörd och stöld 1860-1921 (exkl 1917-1919). Årliga värden.

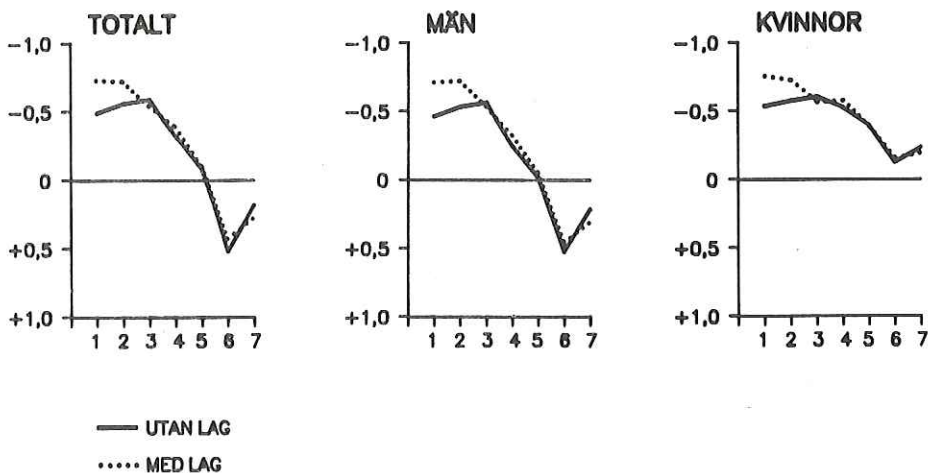
	R ²					
	Totalt		Män		Kvinnor	
	utan lag	med lag	utan lag	med lag	utan lag	med lag
1860-1889	0.72	0.83	0.71	0.82	0.73	0.85
1890-1921	0.05	0.02	0.07	0.03	0.05	0.05

Det framgår även att värdena på skördevariabeln generellt sett är högre under den andra perioden.

Delningspunkten har även kontrollerats med beräkningar av korrelationen mellan skörd och stöld där perioden successivt förskjutits fem år fram över. Sambandet minskar och upphör allteftersom tillgången på spannmål ökar. Period fyra till fem i diagram 4 innebär i tid 1880-talets slut.

Under perioden 1860-1889, med en kraftig uppgång av brottsligheten åren 1867-1870 och den sedan nedåtgående trenden, uppvisas således en samvariation med skördeutfallet. De övriga smärre variationerna tas väl om hand av skördevariabeln när den förskjuts ett år – precis som förväntat. Detta samband upphör sedan.

Diagram 4. Successiva r för skörd och stöld i 30-årsperioder med fem års förskjutning för intervallet 1860-1921 (exkl 1917-1919). Med resp utan lag för skörd.

Värdena för första världskrigets slutår kräver en kommentar. Sverige var vid denna tidpunkt beroende av import för att kunna täcka behovet av spannmål. En blockad kombinerad med missväxt ledde till svårartade förhållanden för delar av befolkningen. På sina håll utbröt även hungerkravaller. Detta skulle indikera att denna uppgång av stöldbrotten var nödrelaterad.

Årliga värden för skördarna saknas som tidigare nämnts fram till år 1860. Däremot finns 5-årsmedelvärden, vilka bygger på uppgifter från landshövdingarna.

En granskning av kurvan över brottsligheten (se diagram 2) visar att man kan urskilja fyra olika tidsavsnitt med olika utseende under perioden 1830-1890. T o m 1855 är nivån hög med markerade toppar. I den nästföljande 10-årsperioden (1856-1865) är nivån låg, medan den därpå följande 5-årsperioden kännetecknas av uppgången under nödåren. Under den fjärde perioden (1871-1890) slutligen, är nivån relativt sett låg och sjunkande.

I nedanstående tablå redovisas medelvärdena för stöldbrotten och skördarna under dessa perioder.

Period	Medelvärden	
	Antal dömda per 100 000 15 år –	Skörd i 1 000-tals ton korrigerad för export och import per 100 000 inv 15 år –
1830-1855	131	30
1856-1865	74	36
1866-1870	110	33
1871-1890	61	43

Värden på skördarna som var lika med eller understigande det för perioden 1866-1870 var tydligen kritiska. Skördarna räckte då inte till för att försörja hela befolkningen. Av tablån framgår att 1830-1855 låg värdet under detta. 5-årsmedeltalen varierar mellan 28 och 33. Under perioden 1856-1865 och fr o m 1871 överstigs värdet från period tre. Detta skulle således tala för att 1800-talets stöldbrottslighet till stora delar var nödbaserad och att de tidvis höga nivåerna berodde på svält och armod.

Diskussion

Det är lätt att dra alltför starka slutsatser med tidsserieanalys som grund. Jag har egentligen endast påvisat en samvariation mellan två variabler. Så här uttalade sig dock en samtida kommentator till kriminalstatistiken. Kommentarna avser åren 1868 – det sista verkliga tillfället av missväxt och nöd – och 1869.

»Med afseende å bevekelsegrunderna eller de öfriga anledningar, hvilka uppdragats eller ansetts kunna med sannolikhet, antagas såsom orsaker till brott, visar sig, att år 1868, likasom under näst föregångna år, ganska allmänt vanvårdad uppfostran och från barndomen inrotad vanart, äfvensom ett kringstrykande, lättjefullt lefnadssätt, fattigdom, lättsinne och dryckenskap, vållat de lagfördes brottslighet. Hvad särskilt tjufnadsbrotten angår, så har antalet deraf anseligen ökats, synnerligen i de större städerna samt uti de landsorter, som under året hemsökts af missväxt, och har, enligt hvad många domhafvande anført, denna ökning i ganska betydlig mån varit af nöd och arbetslöshet föränledd.«

»Den i nästföregående underdåniga berättelse uttalade förhoppning, att den då särdeles betydliga tillväxten av brott emot äganderätten, skulle under bättre skördeår upphöra, har, med hensigt till året 1869, till en del gått i fullbordan, enär, såsom af nedanstående sammanställning synes, de flesta arter av tjufnadsbrott, äfvensom snatteri, icke obetydligt förminskats.«

Källa: Justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelse åren 1869 och 1870. Bidrag till Sveriges officiella statistik. Serie B rättsväsendet.

Bortsett från de mer generella resonemangen om orsakerna – som för övrigt med undantag av språkbruket inte skiljer sig speciellt mycket från nutida synsätt – stod orsakssammanhanget mellan skörd och stöldbrottslighet klart för den samtida observatören.

Mitt resonemang förutsätter ett kausalsamband på individnivå – helt enkelt att de fattigaste i samhället stal för att lindra sin nöd i tider av missväxt och svaga skördar.

Sverige var i början av 1800-talet ett utpräglat bondesamhälle. Under detta sekel ökade befolkningstrycket starkt. Landet kunde inte assimilera den växande folkmängden, utan den jordbruksidkande klassen proletariserades. Pauperiseringen av lantbefolkningen var för övrigt en fråga som ihärdigt debatterades i samtiden (Petersson, 1983). Utvecklingen bröts någon gång under den senare hälften av 1800-talet i och med att industrialiseringsprocessen mer påtagligt började påverka befolkningens levnadsvillkor. Emigrationen innebar också att befolkningstrycket minskade. Även utvandringen visar för övrigt en viss samvariation med skördeutfallet.

En grupp som levde under ytterst knappa omständigheter och som särskilt drabbades vid felsegna skördar, kom således att utgöra ett viktigt inslag i befolkningen. Det är framför allt i denna som tillgreppsbrotslingarna skall återfinnas.

I två undersökningar har man bl a behandlat frågan vilka det var som stal. Den ena gäller förhållandena i Skåne åren 1865-1869 (Petersson, 1983) och den andra Västnorrland åren 1861-1890 (Taussi Sjöberg, 1981). Föga överraskande – men viktigt i detta sammanhang – framkommer att det var de fattigaste egendomslösa som begick stöldbrotten. Det var i synnerhet denna grupp som

stod för ökningen av de dömda under nödåren. Förhållandet gällde både män och kvinnor, även om kvinnorna i jämförelse med männen i mindre omfattning förekom bland de för stöld dömda (se även Knutsson, 1978).

För att summera: Under en epok i Sveriges historia med en pågående pauperisering av befolkningen, ökade stöldbrottsligheten. När försörjningssituationen förbättrades beroende på en rad mer eller mindre samverkande faktorer såsom förbättrad jordbruksteknik, emigration, spannmålsimport och begynnande industrialisering, minskade denna brottslighet. Den kan sedan inte lägre förklaras av att delar av befolkningen levde så utsatta att de i tider av felslagna skördar hamnade i sådan nöd att de tvingades stjåla.

Resultatet av denna studie går i linje med den tidigare forskningen. Variationerna i 1800-talets stöldbrottslighet kan återföras till grundläggande ekonomiska förhållanden i befolkningen. Eftersom den oberoende variabeln i detta arbete avser den mängd spannmål som stod till förfogande för att föda folket, har det även varit möjligt att gå ett steg vidare och diskutera tidpunkten för den direkt nödbaserade stöldbrottslighetens försvinnande. När skördarna når över den miniminivå som krävs för att inte delar av befolkningen skall hamna i svält, kommer fluktuationerna i dem att vara ointressanta – de påverkar inte längre stöldbrotten. Den oberoende variabeln har genomgått ett »kvalitativt skifte«.

Avslutande kommentar

Avslutningsvis vill jag redovisa några reflektioner som resultatet av denna studie ger uppbehov till.

I kriminologin har sambandet mellan konjunkturer och brottslighet ofta diskuterats (se t ex Hurwitz & Christiansen, 1983:137-179). Viss oenighet tycks råda om konjunkturernas inflytande. Enligt min uppfattning bör man inte förvänta ett samband om inte konjunkturen har en direkt och påtaglig inverkan på människors ekonomiska situation. När det omedelbara beroendet av naturen upphörde i och med att industricykeln ersatte agrarcykeln, försvann denna direkta relation. Möjligen kan det vara detta som förklarar varför det senare inte gått att belägga något mer påtagligt inflytande av konjunkturen på kriminaliteten – åtminstone inte fram till 1960-talets slut (Carlsson, 1969).

Ett vanligt påstående är att den enkla förklaringen att människor slutar stjåla när de får det bättre, inte håller. Som stöd för uppfattningen åberopas ökningen av stöldbrottsligheten efter andra världskriget. Denna förklaring kan mycket väl vara riktig – det beror på i vilket tidssammanhang man sätter den.

Enligt denna studie skulle både de kortsiktiga variationerna och nivån av 1800-talets stöldbrottslighet kunna återföras till en faktor som påverkade människors motivation till att begå brott. Skulle det kanske vara möjligt att

återfinna någon motsvarande faktor som kunde ligga bakom de variationer i stöldbrottsligheten som vi nu upplever? En tänkbar kandidat i detta sammanhang är faktiskt narkotikan. Här finns intressanta uppslag för dagens kriminologer.

Adress: Fil dr Johannes Knutsson
 Brottsförebyggande rådet
 Atlasmuren 1
 S-113 21 Stockholm.

Bilaga

Databearbetningarna för perioden 1860-1921 har skett med regressionsanalys. Extremvärdena för första världskrigets slutår har uteslutits. För att värdena under 1860-talets svältår inte skall förrycka resultaten, använder jag dummyvariabelteknik. Detta innebär att man i den hypotetiska regressionskvationen inför en dikotom variabel där de »normala« åren får värdet 0 och svältåren värdet 1. Eftersom dessa är så speciella både i de beroende och de oberoende variablerna, elimineras risken att regressionsanalysen urartar, dvs att analysen blir oegentlig till följd av att den helt bestäms av ett fåtal extremvärden.

Kontroll för autokorrelation har skett med Durbin-Watson-testet. Med undantag för kvinnor under den senare perioden (1889-1921), vilket är betydelselöst för resultatet, finns ej tecken för autokorrelation. Att ingen autokorrelation föreligger visar i princip att de erhållna sambanden ej beror på att de båda tidsserierna genereras enligt ett likartat iterativt mönster.

Definitionerna på de ingående variablerna samt de erhållna ekvationerna ges nedan.

Variabeldefinitioner

TOTSTÖLD	Antal personer dömda för stöld per 100 000 inv 15 år –
MSTÖLD	Antal män dömda för stöld per 100 000 män 15 år –
KSTÖLD	Antal kvinnor dömda för stöld per 100 000 kvinnor 15 år –
SKÖRD	Skörd av spannmål i 1 000-tals ton korrigerat för export och import per 100 000 inv 15 år –
MISSVD	Dummyvariabel (1 - 0) för åren 1867-1870

Ekvationer

						R ²	DW		
<i>År 1860-1889</i>									
TOTSTÖLD _t	=	99.08	- 0.86	SKÖRD _t	+	47.70	MISSVD	0.72	1.75
			- 2.11	**		6.57	*****		-
TOTSTÖLD _t	=	130.08	- 1.63	SKÖRD _{t-1}	+	40.36	MISSVD	0.83	1.7
			- 5.05	*****		6.97	*****		-
MSTÖLD _t	=	164.26	- 1.26	SKÖRD _t	+	78.28	MISSVD	0.71	1.78
			- 1.85	**		6.47	*****		-
MSTÖLD _t	=	216.99	- 2.58	SKÖRD _{t-1}	+	66.08	MISSVD	0.82	1.83
			- 4.69	*****		6.73	*****		-
KSTÖLD _t	=	38.39	- 0.46	SKÖRD _t	+	20.17	MISSVD	0.73	1.83
			- 2.65	***		6.52	*****		-
KSTÖLD _t	=	50.40	- 0.76	SKÖRD _{t-1}	+	17.15	MISSVD	0.85	1.64
			- 5.59	*****		7.03	*****		-
<i>År 1890-1919 exkl 1917-1919</i>									
TOTSTÖLD _t	=	45.72	+ 0.23	SKÖRD _t				0.05	1.43
			1.19	-					-
TOTSTÖLD _t	=	50.77	+ 0.13	SKÖRD _{t-1}				0.02	1.55
			0.69	-					-
MSTÖLD _t	=	76.99	+ 0.54	SKÖRD _t				0.07	1.51
			1.38	-					-
MSTÖLD _t	=	86.34	+ 0.37	SKÖRD _{t-1}				0.03	1.39
			0.92	-					-
KSTÖLD _t	=	18.22	- 0.09	SKÖRD _t				0.05	1.05
			- 1.14	-					*
KSTÖLD _t	=	18.29	- 0.09	SKÖRD _{t-1}				0.05	0.94
			- 1.16	-					*

T-värde och signifikantsnivå med enkelsidigt test är angivna. * 0.05 ** 0.025 *** 0.01 **** 0.001 ***** 0.0001 – ej signifikant.

Durbin-Watson * 0.05 – ej signifikant.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Carlsson, G (1969): »Kriminalitetsprognos i komparativt och historiskt perspektiv«. I: Statistisk Tidskrift s 273-294.
- Gatrell, V A C & Hadden, T B (1972): *Criminal Statistics and their Interpretation in Nineteenth-century Society*. Ed E A Wrigley. London.
- Hellstenius J (1871): »Skördarna i Sverige och deras verkningar«. I: Statistisk Tidskrift, häfte 29 s 77-127.
- Hurwitz, S & Christiansen, K O (1983): *Criminology*. London. George Allen & Unwin.
- Knutsson, J (1978): »Kvinnobrottslighet – kvinnan i kriminalstatistiken 1857-1975«, I: *Brottsutvecklingen – lägesrapport 1978*. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1978:2. Liber förlag s 57-71.
- Petersson, B (1983): *Den farliga underklassen. Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige*. Umeå Studies in the Humanities. 53.
- Sundin, J (1976): »Theft and Penury in Sweden 1830-1920«. I: *Scandinavian J. History* s 265-292.
- Sveri, K (1970): »Brottslighet och samhällsstruktur«. I: *Festskrift till Agge*. Stockholm.
- Sveri, K (1979): »Sociala problem i välfärdssamhället«. I: *Socialmedicinsk tidskrift*. 56 årg, häfte IV-V s 239-243.
- Taussi Sjöberg, M (1981): *Brott och straff i Västernorrland 1861-1890*. Umeå Studies in the Humanities. 35.
- Tobias, J (1967): *Crime and Industrial Society in the 19th Century*. New York. Schocken Books.
- Zehr, H (1976): *Crime and the Development of Modern Society*. London. Croom Helm.